

ТЕРМІНОЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ ЮРИСЛІНГВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються основні аспекти юрислінгвістики, завдання, які стоять перед нею, обумовлюється необхідність лінгвістичних експертиз для врегулювання юридичних та мовних конфліктів.

Ключові слова: юрислінгвістика, лінгвістична експертиза, лінгвістична практика, юридична мова, прикладна лінгвістика.

Розв'язання мовних проблем у юриспруденції, зокрема у кримінальному праві (далі КП), давно стало актуальним і набуло великої суспільної ваги, адже за практичним використанням термінів цієї галузі права стоїть людська доля.

Сьогодні видається актуальним оформлення в самостійний напрям лінгвістики нової підгалузі – юрислінгвістики, об'єктом вивчення якої є взаємовідношення мови і права.

Сам термін *юрислінгвістика*, уживаний на позначення специфічного функціонування мови у сфері права, запропоновано в 1999 р. науковим колективом Лабораторії юрислінгвістики й розвитку мови Алтайського держуніверситету та регіональною асоціацією лінгвістів-експертів і викладачів (М. Д. Голєв, А. М. Кузнецов, Л. С. Бурдин, Н. В. Солнцева). Великий осередок фахівців, який займається проблемами юрислінгвістики, є в Кемерово. А як самостійний напрям наукових досліджень юридична лінгвістика почала формуватися ще в радянські часи завдяки працям таких учених-правознавців, як: А. С. Піголкін, Є. І. Подголін, В. М. Савицький, А. А. Ушаков та ін. Серед російських учених, які вивчають теоретичні та практичні проблеми юридичної лінгвістики – О. С. Александров, В. М. Баранов, М. Д. Голєв, Т. В. Губаєва, Н. Н. Івакіна, В. П. Малков, Н. І. Хабібулїна та ін. Вагомий внесок у розвиток вітчизняної юрислінгвістики зробили такі учені-лінгвісти й учені-юристи, як: Ю. Ф. Прадїд, Н. В. Артикуца, М. Я. Брицин, С. М. Вул, Ю. Є. Зайцев, В. П. Колїсник, М. Й. Коржанський, М. І. Леоненко, О. А. Сербенська, Б. С. Стецюк, А. С. Токарська, О. Ф. Юрчук.

Основні аспекти юрислінгвістики – це створення й функціонування спеціальної юридичної мови (природна мова у такому випадку є знаряддям законотворчої діяльності й тлумачення законів), юридичне врегулювання конфліктів, пов'язаних із використанням мови (образ, маніпуляції, заклики до насильства, плагіат тощо). Юрислінгвістика є теоретичним і методичним підґрунтям судової й слідчої лінгвістичної експертизи, спірних видів мовленнєвої діяльності, експертизи законопроектів.

На сайті “Мобільна енциклопедія – вапедія” сформульовано основні завдання, які сьогодні стоять перед юрислінгвістикою: 1) вивчення конфліктного функціонування мови, зокрема в галузі експертної практики (розроблення теоретичних основ лінгвоекспертної діяльності й конкретних методик її здійснення, експертиза мовленнєвої продукції, в правовій діяльності – судовій, слідчій, процесуально-правовій); 2) юридичне врегулювання мовних конфліктів; вивчення і практичне розроблення юридиколінгвістичних аспектів державної мови, мовної політики; 3) розроблення юридичної мови (мови закону), яка здатна обслуговувати спеціальну правову комунікацію й комунікацію звичайну (суб'єктами останньої є народ і державна влада); 4) термінологічне, перекладне й лексикографічне забезпечення юридичної діяльності; 5) лінгвістична освіта спеціалістів у галузі права, лінгвоюридична просвіта населення; 6) вивчення звичайної мовно-правової свідомості [1].

На цьому ж сайті зазначається, що юрислінгвістика тісно взаємодіє: по перше, з низкою лінгвістичних наук “ термінологією, лінгвоконфліктологією, соціолінгвістикою, лінгвоекнологією, теорією мовленнєвих актів, теорією лінгвістичної інтерпретації; по-друге, з нелінгвістичними науками “ юриспруденцією, загальною конфліктологією, комунікативістикою, герменевтикою, когнітологією, судовою психологією, експертологією [1].

Ю. Ф. Прадїд наголошує, що *юридична лінгвістика* – це прикладна наука, без якої неможливе успішне розв'язання важливих питань теорії держави і права, історії держави і права, конституційного права, криміналістики та, власне, й інших правознавчих наук. Не можна зводити предмет її дослідження лише до удосконалення юридичної термінології. Серед найактуальніших питань – визначення змісту основних понять, якими оперує юридична галузь науки взагалі [7, 226].

М. Д. Голєв розмежовує поняття *юрислінгвістики* і *лінгвоюристики*, зазначаючи, що об'єктом юрислінгвістики і лінгвоюристики є взаємовідношення мови й закону: “відношення

мови до закону вивчає юрислінгвістика, а закону до мови – лінгвоюрисдика; юридичний аспект мови – предмет юрислінгвістики, мовні аспекти права – лінгвоюрисдики” [3, 22]. М. Д. Голєв зазначає, що в основі всіх юрислінгвістичних досліджень лежать дві фундаментальні взаємопереплетені проблеми. “По-перше, це проблема співвіднесення мовних законів (норм, кодифікацій) з юридичними законами (нормами...) на шкалі юридизації. По-друге, проблема співвіднесення природної й юридичної мов, які протиставляються в аспекті антиномії безпосередньо-відображального й умовного...” [3, 43]. Зародковий стан юрислінгвістики, зазначає М. Голєв, ставить перед дослідниками взаємовідношень мови й права проблеми осмислення об’єкта і предмета нової науки, розмежування юридичних та лінгвістичних аспектів тих самих явищ на стику мови й права. На цьому етапі, наголошує дослідник, від юрислінгвістики вимагається накопичення фактичного матеріалу, спостереження та узагальнення, вивчення мовних проблем юрислінгвістики та гіпотез, розроблення методики їх дослідження [4].

П. М. Балтаджи схиляється до вживання комплексного поняття “юридична лінгвістика” і вважає, що об’єктом юридичної лінгвістики є система взаємозв’язків мови і права на різних рівнях, адже всі аспекти таких відносин нерозривно пов’язані. Мова – це національна першооснова при реформуванні правової системи, тому виділення мови права в самостійний розділ юриспруденції, який базується на синтезі лінгвістики та юриспруденції, позитивно впливатиме не лише на мову закону, а й на юридичну практику загалом [2].

О. Доценко говорить про розвиток нової галузі мовознавства “правничої лінгвістики, в межах якої сформувалися два напрями дослідження: 1) юрислінгвістика, що вивчає юридичні аспекти мови, зокрема й функціонування мов у суспільстві; 2) лінгвоюрисдика, предметом якої стали мовні аспекти права [5].

На нашу думку, не можна чітко розділяти ці два напрями тому, що термінолог аналізує не лише термінолексика, а й поняття, які визначають той чи той об’єкт, явище, процес тощо.

Аналізуючи сучасний стан розвитку правової лінгвістики, Ю. Ф. Прадід констатує такі факти: захищені дисертації О. М. Матвєєвої (“Функціонування конфліктних текстів у правовій сфері й особливості його лінгвістичного вивчення: На матеріалі текстів, залучених до юридичної практики”), С. П. Кравченка (“Мова як фактор правотворення і законотворчості”), В. Я. Радецької (“Мова науки криміналістики”); у вузах відкрито кафедри юридичної лінгвістики, на яких займаються лінгвістичним дослідженням конфліктних текстів, включених до юридичної практики; проводяться наукові конференції “Формування культури професійної мови спеціаліста: теорія і практика” (Донецький інститут внутрішніх справ), “Комунікативна культура правознавців і їх зв’язки з громадськістю” (Львівський інститут внутрішніх справ), “Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах європейської інтеграції” (Прикарпатський філіал Національної академії внутрішніх справ України), “Право і лінгвістика” (Кримський юридичний інститут МВС України, 2003), “Мова і нація” (Луганська академія внутрішніх справ, 2001) [7, 231].

С. Е. Зархіна звертає увагу на те, що багато зарубіжних та вітчизняних дослідників відзначають, що час для завершальних оцінок дослідження в галузі “право і мова” ще не прийшов. Цей напрям міждисциплінарних досліджень знаходиться на етапі становлення, коли можливості та межі нового підходу до права ще не визначені, оскільки мова поки що йде про постановку питань та вироблення методів [6, 186].

Як зазначає О. Доценко [Доценко, ел. ресурс: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=255&number=58&category=104>], сьогодні особливо значущими соціальними замовленнями є замовлення у сфері лінгвістичної експертизи. Лібералізація слова у суспільстві породила багаточисленні конфліктні мовленнєві ситуації, до яких виявилися не готовими ні традиційна лінгвістика, ні класична юриспруденція. Відповідаючи на запити суспільства, лінгвістична експертиза показує, що це новий напрям прикладної лінгвістики, який сьогодні активно розвивається і в юриспруденції.

Особливе місце в лінгвоекспертній діяльності займає експертиза текстів законопроектів, проектів інших документів, які мають юридичний зміст, а також конфліктних неоднозначно інтерпретованих суб’єктами правової комунікації мовленнєвих актів і творів, спірних мовленнєвих творів тощо.

У цьому випадку лінгвістична експертиза є одним із джерел встановлення судової істини. У слідчій практиці лінгвістична експертиза часто виконує ідентифікаційні завдання. Основними видами експертиз спірних мовленнєвих творів, виокремлених за їх правовою метою, є: 1) експертиза мовленнєвих творів у справах по захисту честі й достоїнства громадян (образа, обмовлення, розповсюдження свідчень, які паплюжать людську гідність, неповага до суду); 2) лінгвістична інтерпретація текстів закону, спірних документів (договорів); 3) кваліфікація сварки нецензурних виразів у зв’язку з мовним хуліганством; 4) аналіз текстів, долучених до справи, пов’язаних із розпалюванням міжнаціональної й релігійної ворожнечі; 5) ідентифікація

особистості за мовними ознаками, ідентифікація документів, підпису; 6) кваліфікація мовних дій як маніпулюванням свідомістю (реклама, передвиборчі технології, “білямедичні практики”); 7) оцінка мовних творів як плагіату у справах із захисту авторських прав; 8) оцінка словесної рекламної продукції, словесних товарних знаків щодо їх правового захисту; 9) експертиза конфліктних ситуацій, пов’язаних із захистом конституційного права на ім’я; 10) експертиза конфліктів, пов’язаних із мовою, які мають статус державного (офіційного); 11) експертиза конфліктів міжмовного перекладу [1].

У лінгвістичній практиці мовознавці здебільшого мають справу з листами-зверненнями людей із проханням роз’яснити те чи те юридичне поняття або термін та його правомірність вживання в тому чи тому юридичному документі або якійсь комунікативній ситуації.

Так, до Інституту української мови НАН України надійшов лист за № 102 від 8 квітня 2010 р. народний депутат N, який просить роз’яснити, “чи означають слова *відщепенець* (укр.) та *отщепенец* (рос.) тотожні поняття і що саме вони означають? Чи відносяться до категорії образливих? Якщо так, то до якої саме групи або категорії образливих слів? Чи сприяє використання цих слів по відношенню до конкретної особи утворенню негативного ставлення до людини, її громадської позиції та її політичної діяльності? Чи є вислів “ініціатива депутата N, відщепенця від коаліції” (укр.) та “инициатива депутата N, отщепенца от коалиции” (рос.) образливими по відношенню до громадянина N і спрямований на створення негативного з точки зору суспільної моралі образу депутата Верховної Ради України N?”

Інший лист за № 3 від 19 січня 2010 р. піднімає питання щодо тлумачення Договору строкового банківського вкладу фізичної особи. Зазначається, що зміст конкретних пунктів Договору не відповідає як вимогам базових статей Цивільного кодексу України, так і лінгвістики державної української мови. З метою посилення професійності та об’єктивності рішення суду стосовно предмету судового Позову адресант просить провести лінгвістичну експертизу щодо правомірного тлумачення змісту конкретних пунктів Договору і надати висновки з точки зору лінгвістики української мови з таких питань: чи є синонімами наведені нижче словосполучення (і на яку конкретну дату вони вказують за змістом наведеного Договору): “*зі спливом строку*”, “*після спливу строку*”, “*із закінченням строку*”, “*по закінченні строку*”, “*після закінчення строку*” (це 26.05.2009), “*останній день строку*”, “*день закінчення строку*”, “*день спливу строку*” (це 25.05.2009), і чи “*день зі спливом строку*” “*день закінчення строку*” – це різні поняття, що визначають різні дати, ототожнення яких не правомірне?

У листі за № 296 від 29 грудня 2009 р. просять надати експертний висновок щодо коректного тлумачення норми статті й Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”: “Безспірні вимоги кредиторів – вимоги кредиторів, визнані боржником, інші вимоги кредиторів, підтверджені виконавчими документами, за якими відповідно до законодавства здійснюється списання коштів із рахунків боржника”. Оскільки через розбіжності в розумінні змісту зазначеного положення в судовій практиці з посиланням на вищенаведену норму ухвалюються протилежні за змістом рішення, скасовуються рішення суду тощо, необхідно визначитися з приводу підпорядкування дієприкметникових зворотів у цьому реченні. Питання полягає в наступному: чи стосується другий дієприслівниковий зворот (“підтверджені виконавчими документами чи розрахунковими документами” виключно словосполучення “інші вимоги кредиторів”, або ж він пояснює також попередню синтаксичну конструкцію “вимоги кредиторів, визнані боржником”?

У листі за № 36 від 11 лютого 2010 року зазначається, що в суді знаходиться справа за позовом ... до ... про стягнення вартості виконаних, але не оплачених робіт. Просять провести лінгвістичну експертизу з метою встановлення смислового значення питань та відповідей в межах цієї справи та встановити, чи являються тотожними наступні поняття: “фактична вартість виконаних робіт” та “вартість фактично виконаних робіт”.

У листі за № 232 від 20 вересня 2010 року зазначається, що в ефірі одного із українських телевізійних каналів щодо особи про яку йде мова, було поширено наступну інформацію (дослівно): “...наприклад, на питання, хто може бути наступним інвестором по Одеському припортовому заводу, я не виключаю, що наступним інвестором буде голова Київського [...] суду [...], якому, мабуть, грошей вже вистачає для того, щоб самостійно здійснювати інвестиційний процес...”, адвокатське об’єднання просить зробити філологічний аналіз вищезазначеного висловлювання та відповісти на питання, чи це висловлення має в собі фактичні дані, чи воно є оціночним судженням.

Отже, як показує практика, для вирішення нагальних проблем сьогодення в юрислінгвістичному аспекті важливою є тісна співпраця лінгвістів та юристів у напрямі вироблення або формулювання чітких дефініцій юридичних понять, у тому числі й термінопонять КП, розмежування суміжних понять, категорій тлумачення кримінально-правової норми (і в її контексті відповідних термінопонять КП) та її структурних підрозділів.

Список використаних джерел

1. Ел. ресурс: <http://wapedia.mobi/ru>
2. Балтаджи П. М. Вдосконалення мови правових актів: міжнародний досвід. [Електронний ресурс] / П.М. Балтаджи. – Режим доступу: <http://www.comparativelaw.org.ua>.
3. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы. – Барнаул, 1999 “ с. 11”58. [Юрислингвистика – 1: проблемы и перспективы: Межвуз. сб. науч. тр. / Алтайский гос. ун-т; редкол.: Голев Н. Д. (отв. ред.), Мансурова В. Д., Лебедева Н. Б. и др. – Барнаул, 1999. – 183 с.].
4. Голев Н. Д. Постановка проблем на стыке языка и права. [Електронний ресурс] / Н. Д. Голев. – Режим доступу: <http://www.durov.com/linguistics2/golev-99a.htm>.
5. Доценко О. В. Правове врегулювання статусу української мови (діахронічний аспект). [Ел. ресурс] / О. В. Доценко. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=255&number=58&category=10>.
6. Зархина С. Э. Язык права как предмет философско-логического анализа (исторический аспект): дис...на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.12. / С. Э. Зархина. – Харьков, 2005. – 205 с.
7. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права. Сімферополь.: Еліньо, 2006. – 205 с.

Summary. In the article the basic aspects of legal linguistics and its tasks are reviewed, the necessity of linguistic examinations for resolving the legal and linguistic conflicts are determined.

Keywords: legal linguistics, linguistic examination, linguistic practices, legal language, applied linguistics.

УДК 821.161.2+821.161.1]: 94(497.4)(092)

М.С.Васьків

РОСІЙСЬКА ГУМАНІТАРНА РЕЦЕПЦІЯ “НОТАТОК ПРО МОСКОВІЮ” 3. ГЕРБЕРШТЕЙНА ЯК ПРИКЛАД АНТИНАУКОВОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

У статті характеризується історико-літературознавча традиція проголошувати культурно-історичні надбання Київської Русі спадщиною виключно російської держави і культури. На прикладі рецепції “Нотаток про Московію” З. Герберштейна автор статті доводить, що російські дослідники формулюють антинаукові положення за рахунок перекручування фактів, довільного тлумачення текстів першоджерел, необгрунтованого жонглювання словами, поняттями тощо.

Ключові слова: Київська Русь, русичі, “русские”, Московія, Росія, імперське мислення, мандрівний нарис.

У травневому числі журналу “Слово і час” за 2011 рік була опублікована стаття Петра Білоуса “Читаючи Дмитра Лихачова” [1]. У ній йдеться про те, як російські науковці-гуманітарії активно послуговувалися тактикою беззаперечного привласнення собі історії, культури, зокрема літератури, доби Київської Русі. Більше того, “древнерусская история” та “древнерусская литература” в радянському науковому просторі (а відтак це екстраполювалося і на закордонний науковий континуум) найчастіше могли бути початковим етапом тільки російської літератури. Вести свої витоки з доби Київської Русі українська і білоруська літератури могли тільки як виняток, для “внутрішнього” користування, тобто на території своїх республік і власними мовами. П. Білоус ілюструє засоби і наслідки такої тактики на прикладі наукової спадщини визначного російського літературознавця і культуролога Дмитра Сергійовича Лихачова. Головна ж думка – необхідно позбавлятися чужих окулярів і неупереджено, з власних національних позицій, подивитися на українську історію й літературу як прямого спадкоємця здобутків Київської Русі.

Тези Петра Білоуса, безперечно, можна доповнювати і розвивати ще довго. Для прикладу можна взяти академічне 9-томне видання “История всемирной литературы” завершальних років існування СРСР (останні томи виходили вже в незалежній Росії). Главу про російську літературу в третьому томі (від межі XIII-XIV до межі XVI-XVII ст.), як і вступ до розділу про східнослов’янські літератури, написав уже згадуваний Д. Лихачов. Можна сказати, що це відносно толерантний до українців та їх культури текст. Йдеться про спільні витоки з доби Київської Русі, про формування трьох нових літератур на спільній основі тощо. До аналізу творів